

Bilaga 14. En gemensam värdegrund

Under senare år har vikten av att arbeta med dialoger kring olika värderingar betonats, inte minst av regeringen.

Regeringens strategi

En av regeringens strategier för integration är att utveckla en gemensam värdegrund i ett samhälle som präglas av mångfald. Regeringen har slagit fast att ”Sverige ska kännetecknas av respekt för demokrati, rättsstaten, mänskliga fri- och rättigheter inklusive jämställdhet. Dessa värden är viktiga och det som utgör vår gemensamma värdegrund. Det är inom dessa värden vi finner sammanhållning, tillhörighet samt lojalitet och förtroende för det gemensamma.”

Vidare konstateras att ”vi lever i en värld där mångfalden är såväl nödvändig som oundviklig. Detta är i grunden något positivt. Det bidrar till dynamik och nytänkande. Ett demografiskt åldrande samhälle har fått fler händer som bidrar i arbetslivet och till ekonomisk tillväxt. Så oändligt mycket mer som förenar oss än som skiljer. Samtidigt är mångfalden i sin natur komplex och har sina svårigheter. I vår iver att respektera olika gruppers rätt att leva efter sina traditioner, riskerar vi att urholka enskilda människors rättigheter. Det är viktigt att vi är tydliga i vårt avståndstagande från sedvänjor som inte ligger inom ramen för den gemensamma värdegrunden - demokratin och de grundläggande mänskliga rättigheterna.”¹

I regeringens skrift ”Dialog om samhällets värdegrund” konstateras att ”faktorer som globalisering, individualisering, omfattande migrationsströmmar och utvecklingen inom IT har skapat en varierad svensk befolkning. Tydliga värderingsskillnader förekommer mellan olika grupper. Fler mötesplatser bör därför skapas där människor med olika erfarenheter, bakgrund, värderingar och livssituationer kan mötas.”²

Vidare konstateras att ”vårt samhälles grundläggande värden – demokratin och de mänskliga rättigheterna – är formulerade i grundlag, främst regeringsformen, och internationella konventioner. De utgör med andra ord en fastlagd värdegrund för samhället som alla bör förhålla sig till. En grundläggande acceptans av och förståelse för dessa normer är en nödvändig del av social sammanhållning och utgör därmed en utgångspunkt för värdegrundsdialogen. Demokratin och de mänskliga rättigheterna behöver ständigt återerövas och kunskapen och medvetenheten om normerna behöver spridas och utvecklas, inte minst bland unga.”

Enligt regeringen är det övergripande syftet med värderingsarbetet att verka för social sammanhållning omfattar målen att förankra och levandegöra demokratin samt öka kunskapen om demokratiska processer och spelregler, och att öka kunskapen och bredda insikten om de mänskliga rättigheterna samt deras betydelse för ett öppet och demokratiskt

¹ www.regeringen.se/sb/d/7613/a/95860

² *Dialog om samhällets värdegrund* (2010) Justitiedepartementet Skr. 2009/10:106. Finns på www.regeringen.se/content/1/c6/14/31/78/85697e6e.pdf

samhälle. En viktig del i arbetet är också att skapa förståelse för jämställdhet och icke-diskriminering som grundläggande principer om mänskliga rättigheter.

Värderingsdialoger

I regeringens värdegrundsprojekt står dialogen i centrum. Man konstaterar att ”dialog är både den viktigaste metoden i arbetet för social sammanhållning och har ett egenvärde som ett sammanhang där möten uppstår mellan människor. Därför kan dialog beskrivas som både mål och medel.”

Ungdomsstyrelsen har gjort en kartläggning av 300 projekt som arbetar med social sammanhållning, främst kring demokrati och delaktighet, integration, förebyggande och trygghet samt sysselsättning. Studien visar att dialog och information är en viktig framgångsfaktor i arbetet med social sammanhållning. Andra viktiga faktorer är mötesplatser, kunskapsorienterade metoder, målgruppskännedom, delaktighet och samverkan.³

Ett bra material för dialoger är regeringens skrift ”Värdegrundsboken”.⁴ En annan intressant skrift för dialog om värderingar är ”Gemensam värdegrund i mångfaldens demokrati” som publicerades av det nedlagda Integrationsverket.⁵

Sverige är erkänt internationellt för att vara ett land där vi är öppna och accepterar de flesta människor. Men samtidigt menar många att en del av integrationen handlar om att den som kommer till Sverige ska anpassa sig till våra seder och bruk, och så att säga bli svensk. Men vad som är typiskt svenskt finns det många olika åsikter om.⁶

Rasism

Sverigedemokraternas framgångar visar att även om de flesta som bor i Sverige är positiva till integration och mångfald, finns det en betydande grupp som är främlingsfientliga. Rasism är inte heller något nytt för Sverige. Vi har en mörk historia som bl.a. Forum för Levande Historia har belyst med filmer, studiehandledningar etc.⁷ Flertalet studieförbund har bra material om rasism och främlingsfientlighet. Goda exempel på hur man lokalt motarbetar främlingsfientlighet finns bl.a. i en rapport från FORES.⁸

Var fjärde ung muslim uppger sig ha kränkts på grund av sin religion.⁹ Hösten 2010 gjorde NOVUS en som visade att en stor majoritet (73%) anser att invandring och integration är ett stort problem i Sverige. Bara 35 procent anser sig ha de kunskaper de behöver för hur vi i

³ *Värdefulla möten. En kartläggning för att stärka social sammanhållning och samhällets värdegrund.* Ungdomsstyrelsen 2010:13. Kan laddas ned på www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff8080812c35d98f012c5f0f5a4d0009/VardefullaMoten.pdf. Se även *Partnerskap för social sammanhållning.* (2010) Ungdomsstyrelsen.

⁴ Zackar, G. & Modigh, F. (2000) *Värdegrundsboken om samtal för demokrati i skolan.* Regeringskansliet. Kan laddas ned på www.regeringen.se/content/1/c6/02/23/93/8a95dbe6.pdf

⁵ Sahlberg, L. (2004) *Gemensam värdegrund i mångfaldens demokrati.* Norrköping: Integrationsverket.

⁶ Se ex. www.typisktsvenskt.se/

⁷ www.levandehistoria.se

⁸ fores.se/migration/for-fa-tar-debatten-mot-framlingsfientlighet

⁹ www.regeringen.se/sb/d/7613/a/95860

Sverige på bästa sätt ska hantera olika frågor om invandring och integration. Det finns också en utbredd misstro mot forskare och andra experter inom integrationsområdet.¹⁰

Sverigedemokraternas framgångar i det senaste valet är till stor del lokaliserade till vissa delar i Sverige. Främlingsfientligheten är inte allmänt spridd i hela landet utan finns koncentrerad till vissa delar. Det är viktigt att söka kunskap om hur utbredd rasismen är i en bygd, för att ha detta med sig i ryggen när man vill arbeta med integrationsfrågor.

Landsbygdens värderingar

När Invandrarverket fanns gjorde de en ”Integrationsbarometer” som tydligt visade att de som bor på landsbygden är mindre positivt inställda till ”invandrare” än vad dem som bor i tätorter är. De positiva åsikterna om mångfald och ”invandrare” minskade på landsbygden under 2000-talets första decennium.

Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet gör regelbundet en ”Mångfaldsbarometer”. Studien år 2011 visade att svenskar som har goda erfarenheter av nära kontakt och samarbete med personer som har invandrarbakgrund, ligger stabilt på cirka 67 procent. Personer som bor i storstäder och centralt i mindre städer har i större utsträckning positiva erfarenheter av invandrare. Däremot är andelen med goda erfarenheter lägre för dem som bor i mindre tätorter och å landsbygden eller i glesbygd. Intressant är att på ren glesbygd finns det både många som är toleranta och många som har mindre toleranta attityder till mångfald. Det innebär att de som ligger mitt emellan i sina värderingar till mångfald är färre på landet. Polariseringen är större på landsbygden.

Den offentliga utredningen ”Mångfald som möjlighet” har analyserat attityden till invandring bland gröna företagare. Resultaten visar att företagarna inom den gröna näringen har en mer positiv attityd till invandrare och invandring än befolkningen i allmänhet. Särskilt trädgårdsnäringen är positiv. Men samtidigt ställer företagarna inom den gröna näringen krav på invandrarna. De bör exempelvis anamma svenska seder och bruk. Det är också viktigt att de kan svenska.

I Östergötland genomförde ett projekt ett 40-tal intervjuer med arbetsgivare inom de gröna näringarna. Resultatet tyder på att många arbetsgivare har en del negativa åsikter om invandrare som grupp, men att man är positivare inställd till enskilda individer bland invandrarna. Flera såg religionen som ett problem, liksom att de kommer från avlägsna länder och kan tänkas ha svårare att anpassa sig till förhållande i de gröna näringarna, och att utveckla rätt känsla för hur arbetet ska genomföras. Men de företagare som hade personliga erfarenheter av personer med invandrarbakgrund var däremot bara positiva. De flesta kunde tänka sig att ta emot en praktikant.

Det är svenskarna som avviker

¹⁰ www.dn.se/debatt/fyra-av-tio-hyser-misstro-mot-expert-pa-invandring

Det finns två motstridiga trender vad gäller värderingar. Medan vissa länder går mot modernitet går andra mot en ökande konservatism. I många länder går man åt det individorienterade samhälle som Sverige är ett typiskt exempel på. Men det finns också andra delar av världen där man går i motsatt riktning och de religiösa värderingarna får ett starkare fäste.

Förr kallade många Sverige för ”landet lagom”. Men den beteckningen är felaktig. Istället kan Sverige ses som ett extremt land, i alla fall när man talar om värderingar. Svenskarna är det folk som är mest avvikande vad gäller värderingar. Väger man samman synen på religion, arbete, manligt och kvinnligt, så är Sverige det mest extrema landet i världen. Detta framgår av den världsomfattande studien ”World Values Survey” som genomförs regelbundet.¹¹

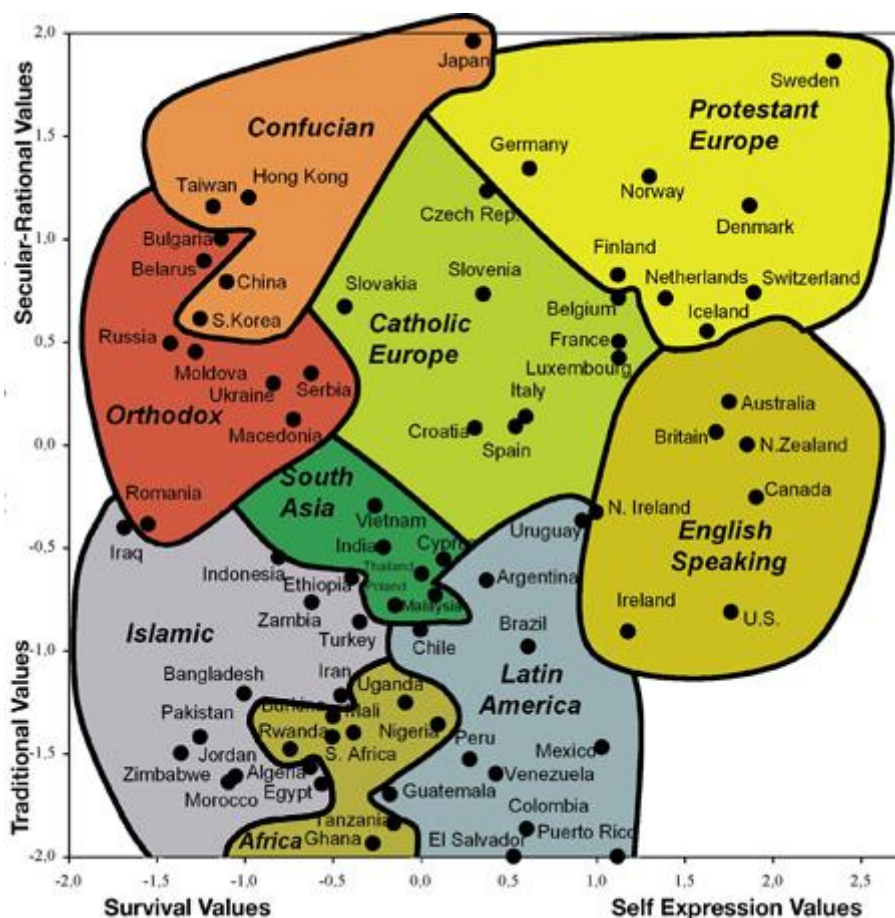
Studien sammanfattar skillnaderna i en ”Cultural Map” där fyra variabler utgör grunden, nämligen å ena sidan världen som handlar om att uttrycka sig själ i motsats till värden som handlar om överlevnad, och å den andra sidan traditionella värden i motsats till sekulära och rationella värden. På denna karta hamnar Sverige långt ut i ett hörn, till och med en bra bit bort från närliggande länder som Danmark, Norge och Finland.

Av kartan framgår att det är tre länder som det finns stora immigrantgrupper av i Sverige, som skiljer sig mycket från oss, nämligen Bosnien, Iran och Serbien. De två första länderna är muslimska och Serbien kristet ortodox. Till en grupp med länder som har medelstor skillnad till Sverige vad gäller värderingar hör Tyskland, Polen, Turkiet och Chile.

Att komma som flykting till Sverige och möta våra jämförelsevis extrema värderingar, blir en chock för många. Många etniska svenskar är okunniga om att det är vi som är extrema, och tror att de flesta tycker som vi gör. Är man inte medveten om dessa stora skillnader och redo att föra en dialog om värderingar, uppstår lätt konflikter.

¹¹ www.worldvaluessurvey.org Se även Pettersson, T. & Esmer, Y. (2005) *Vilka är annorlunda? Om invandrares möte med svensk kultur*. Stockholm: Integrationsverkets rapportserie 2005:03 samt Sahlberg, L. (2004) *Gemensam värdegrund i mångfaldens demokrati*. Norrköping: Integrationsverket. Utmärkt material vinn på www.esf.se/sv/vara-program/Integrationsfonden/Om-Integrationsfonden/Konferensnytt-fran-Integrationsfondens-arliga-event-159-2011/. Se även *Integrationens utmaningar*. (2010) Timbro.

The World Value Survey Cultural Map 2005-2008



Några exempel på stora skillnader i värderingar är:

- Svenskarna tänker icke-religiöst och förnuftsstyrt. Det är moderna värderingar som dominerar. I många andra länder är religionen mycket viktig för de allra flesta.
- Medan man i flertalet andra länder ogillar skilsmässor, är det få svenskar som ser skilsmässor som något problematiskt.
- I Sverige ser man inte den traditionella familjen med hemmafru som ett ideal, vilket man gör i de flesta andra länder.
- Den vanligaste åsikten i flertalet länder är att män är bättre ledare än vad kvinnor är. Etniska svenskar tycker att kvinnor är lika bra ledare.
- De flesta svenskar blir upprörda över att män har större tillträde till arbetsliv och samhälle, medan man i en stor del av världen ser det som något normalt.
- Svenskar skiljer sig i synen på barn, inte minst barnaga. Sverige var först i världen med att förbjuda barnaga år 1979, men det är få länder som följt efter. I många länder ses barnaga som något naturligt.
- Medan det i flertalet länder är en självklarhet att barn automatiskt ska lyda och respektera föräldrarna, är det en inställning som få etniska svenskar instämmer i.
- I Sverige anser ca 60 procent att man kan lita på sina medmänniskor utan att befara att de kommer att utnyttja en. I länder som Turkiet, Bosnien, Serbien och Ryssland är det inte fler än 10 procent som har denna inställning.

- Svenskarna har ett större förtroende för samhället och den offentliga sektorn än vad man har i andra länder. I många av de länder som flyktingarna kommer ifrån, är förtroendet för det offentliga extremt lågt.
- Medan vi svenskar ser det som positivt med människor och myndigheter som engagerar sig, är det många flyktingar som ser svenska myndigheter och de svenskar som ställer upp som ex. faddrar med en stor misstänksamhet.
- Det är också unikt många i Sverige som tycker att invandrare kan bo i vårt land och samtidigt behålla sina traditioner. Hela 90 procent av svenskarna kan tänka sig att ha någon av annan ras som grannar. I Finland har 70 procent samma inställning. Exempelvis i Turkiet är det färre än 10 procent som tycker som svenskarna gör.
- I Sverige är homo-, bi- och transexualitet mycket accepterat medan de i många andra länder är något som är mer eller mindre förbjudet.
- Svenskar är ovanligt flitiga på att delta i olika typer av protester och tycka att politik och politiskt engagemang är viktigt. Vi ser ett demokratiskt styrelseskick som viktigt. I många andra länder är det en liten minoritet som har samma grundläggande syn på demokratis betydelse. Demokrati och vikten att engagera sig i samhället är således ingen självklarhet för många invandrare.
- De etniska svenskarna tänker mer på självförverkligande än överlevnad, de så kallade postmaterialistiska värderingarna. Svenskar tycker att det är viktigare att skydda yttrandefriheten än att bekämpa prisökningar och upprätthålla lag och ordning. Vi har också ett starkare miljöengagemang än vad man har i många andra länder.
- Svenskarna skiljer sig också åt vad gäller synen på skatter och bidrag. I de flesta länder ser man mycket negativt på att utnyttja skatte- och bidragssystem för egen vinning. Svenskarna har däremot en mer tillåtande syn på sådana aktiviteter. Folk i länder som Turkiet, Bosnien, Indien, Serbien och USA ser betydligt allvarigare på fiffel än vad vi gör i Sverige.
- Medan det i de flesta länder är en självklarhet att man ska arbeta och försörja sig själv, är så inte fallet i Sverige. I jämförelse med andra tycker vi inte att det är förödmjukande att ta emot bidrag utan att behöva arbeta för dem. Att arbeta och försörja sig är inte en självklarhet i Sverige, medan det för människor från många andra länder är oerhört förnedrande att inte kunna försörja sig själv.
- De etniska svenskarna är mer uppmärksamma på risker än de flesta andra. Trots att vi har relativt korta arbetsveckor så tycker många svenskar att jobbet påverkar hälsan. Många svenskar plågas av muskelvärk, stress och ryggont, något som är betydligt mindre förekommande i andra länder.
- Trots att svenskarna lever allt längre och blir allt friskare, tillhör vi länderna med flest sjuktimmar. Svenskar oroar sig också för våld, narkotika, miljögifter och övervikt.
- Svenskar tycker ofta
- Att det är andra som utsätter oss för risker, inte vi själva. Svenskarna är bra på att skylla ifrån sig.

Analys av värderingar i Sverige

Nedlagda integrationsverket publicerade en intressant skrift där de typiska svenska värderingarna analyseras.¹² I rapporten konstateras att samtidigt som Sverige avviker kraftigt från invandrarländernas kultur och värderingar, är vi välvilligt inställda till att ta emot invandrare. Författarna konstaterar att en analys av bl.a. World Values Studies visar att det för svenskarna ”skulle således arbete inte vara ett självklart moment vare sig i det egna livet eller för samhället i stort. Spekulativt kan man säga att resultaten visar att svenskarna inte betraktar arbete som en alltigenom nödvändig betingelse för den egna försörjningen och att de också förefaller ha tillgång till andra arenor än arbetslivet där det egna självförverkligandet och den egna identiteten kan komma till uttryck.”¹³

De menar vidare att man kan säga att ”svenskarna utmärks av en något mer tillåtande ekonomisk moral och att arbete förefaller vara en mindre bjudande plikt och/eller självklarhet för dem. Resultaten är intressanta eftersom de visar att synsätt som inte säll tillskrivs olika invandrargrupper snarare skulle vara mer utmärkande för svensk kultur än för kulturen i invandrarnas hemländer.”

Det framhålls att den internationella värdestudien inte visar att muslimer i allmänhet utmärks av någon speciellt annorlunda syn på demokrati. Däremot skiljer sig synen på familjeliv samt kvinnor och män, men skillnaden är lika stor mellan Sverige och länder som har en kultur som präglas av protestantiska, katolska, ortodoxa eller hinduiska religioner. Däremot finns det i den islamiska kulturen ”ett starkare religiöst engagemang och mer negativa synsätt på jämställdhet, homosexualitet och sexuella förbindelser utanför äktenskapet.”¹⁴

Det händer mycket med dem som flyr, och ofta har de som flyr en mer kritisk syn till värderingarna i hemlandet. De internationella värderingsstudierna visar att det sker olika typer av kulturella förändringar när man flyttar från ett muslimskt till ett västeuropeiskt kristet land. Det religiösa engagemanget och synen på familjen verkar inte påverkas efter att man migrerat. Däremot blir många muslimer mer positivt inställda till jämställdhet, tillit och förtroende för andra, ett politiskt engagemang och aktiv medverkan i civilsamhället. Många visar sig också bli mindre negativa mot att utnyttja bidrag och fiffla med skatten sedan de flyttat till västerlandet. Studierna visar att andra generationens muslimska invandrare inte deltar i religiösa sammankomster lika ofta som sina föräldrar. Däremot är de i sitt personliga inre religiösa engagemang lika aktiva som föräldrarna.

Att lösa värderingsfrågor

I enkätsvaren från Länsstyrelserna och Leaderområdena är det flera som nämner att olika värderingar och rädsla för det främmande kan ställa till problem i mötet mellan landsbygden

¹² Pettersson, T. & Esmer, Y. (2005) *Vilka är annorlunda? Om invandrades möte med svensk kultur*. Stockholm: Integrationsverkets rapportserie 2005:03.

¹³ Pettersson & Esmer (2005) s. 52.

¹⁴ Pettersson & Esmer (2005) s. 55ff.

och invandrade svenskar. Området är känsligt och värdeladdat och det är viktigt att arbeta med dialoger och öppenhet.¹⁵

Att det är stora skillnader i värderingar behöver givetvis inte vara ett problem. Genom att förstå varandra och ha en öppen dialog går det mesta att lösa. Men det finns många erfarenheter av att vissa frågor återkommer och kan ställa till besvär. Är man förberedd på detta är det lätt att undvika problem och konflikter.

Synen på landsbygden

Som vi redan konstaterat är det många invandrade svenskar som har en negativ bild av landsbygden från sina hemländer. En hel del är också rädda för naturen. Utan kunskaper om att Sveriges landsbygd och natur är annorlunda, är det givetvis svårt att locka dessa grupper till landet och naturen.

Synen på myndigheter

Många nyanlända har en negativ erfarenhet av myndigheter och är rädda även för de svenska myndigheterna. Det framgår av flera studier och framkommer både av de enkäter som är ett underlag till denna skrift och under de inspirationsträffar vi ordnat. Det är givetvis viktigt att försöka informera denna grupp om att den svenska myndighetstraditionen har en helt annan inriktning.

Genusrelationen

Flera erfarenheter finns av att det förekommer problem med genusrelationen, främst synen på kvinnor. Det förekommer krav på att män och kvinnor inte ska blandas i samma grupper vid exempelvis undervisning och praktik. Det finns också exempel på att män vägrat ta order av kvinnliga chefer när de haft praktik.¹⁶ Jämställdhet mellan könen är ett grundläggande värde i Sverige och det är viktigt att det även genomsyrar arbetet tillsammans med dem som har en annan syn på kvinnor.

Kläder

Arbetskläder är en viktig fråga inte minst vid arbete på landsbygden. Det finns många riskmoment både på lantbruk och i skogen. En del arbetsgivare är oroad över exempelvis de kvinnor som bär slöja. Men i de allra flesta fall gör det att lösa säkerheten även om en person bär slöja. Ett bra exempel är Skogsstyrelsen som visat att man kan kombinera bärande av slöja med all nödvändig säkerhetskläder som behövs vid skogsarbete.

¹⁵ Intressanta erfarenheter finns i Barrljung, Marianne (2009) *Grön integration på landsbygden. Slutrapport 2007-2009*. Hushållningssällskapet i Väst. Se även www.landsbygdsnatverket.se/download/18.5075e861320679518380004246/Integrationsbroschyr+%283%29.pdf. Se också ¹⁵ Vem är chef här egentligen? Om landsbygdsprogram och mångfald. Rapport 2011:8. Se även www.jordbruksverket.se/formedier/nyheter/nyheter2011/mindremangfaldilandsbygdsforetag.5.226a264f12efc4806c580007525.html

¹⁶ *Utvärdering av projekt mångfald 2 i Strömsunds och Krokoms kommuner*. (2007) Uppsala: IM-Gruppen i Uppsala AB, oktober 2007. Se även www.landsbygdsnatverket.se/download/18.5075e861320679518380004246/Integrationsbroschyr+%283%29.pdf

Djur

Vissa djur som grisar och hundar ses som mycket negativa bland vissa grupper av invandrade svenskar. Det finns anledning att ta hänsyn till det i såväl informationsmaterial till som utbildningar för dessa grupper.

Bönestunder

En rättrogen muslim förrättar bön fem gånger dagligen. Att muslimer ber regelbundet upplevs av en del som problem. Skogsvårdsstyrelsen har dock god erfarenhet av att dessa är enkla att lösa. För att muslimer skulle känna sig välkomna i ett arbetsmarknadsprojekt, gjorde man i ordning kojor i skogen där det gick bra att be. Koranen medger också att man inte behöver följa bönestunderna om man har ett arbete där det exempelvis av säkerhetsskäl inte går att be på angiven tid. Det finns goda exempel på att man med stöd av en imam lyckats lösa frågan om bönestunder.

Fastan - Ramadan

Många muslimer fastar under fastemånaden ramadan. Fastan sker när solen är uppe. Studier inom den gröna näringen visar att det finns en oro över hur det går att arbeta när man fastar. Runt fastan finns regler för undantag, som gör att även en utövande muslim kan äta och dricka på dagen under vissa omständigheter. Även här finns det goda exempel på hur man med stöd av en imam kan lösa denna fråga.